

Jolanta Grotowska-Leder*

WPROWADZENIE

NOWE ASPEKTY WSPÓŁCZESNYCH PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH

Zjawiska społeczne określane mianem problemów społecznych mają swoją długą historię w badaniach socjologicznych, ich analizy naukowe datowane są na przełom XIX i XX wieku. Wówczas, stosując naukowe instrumentarium, zaczęto badać trudności pojawiające się w życiu społecznym wynikające z zakłóceń w jego organizacji, np. nasilenie przestępczości w amerykańskich miastach, do których napływali emigrujący „za chlebem”, czy pracę kobiet i dzieci w wymiarze zagrażającym ich zdrowiu i rozwojowi. Zjawiska naruszające codzienną równowagę i harmonię stosunków między ludźmi występują w każdej zorganizowanej ludzkiej zbiorowości w skali mikro, mezo i makro – od rodziny, społeczności, po złożone nowoczesne społeczeństwa.

Natomiast refleksja w kategoriach dolegliwości społecznych dezorganizujących życie społeczne sięga początków socjologii jako dyscypliny naukowej, jeśli przypomnieć, że August Comte w *Podstawach filozofii pozytywnej* (Comte 1838) zdefiniował ją jako metodę badań, za pomocą której można zlikwidować wszelkie schorzenia społeczne, np. bezrobocie, brak opieki zdrowotnej, nieograniczony czas pracy, pracę dzieci. Dzisiaj myślenie w kategoriach problemów społecznych, określanych także jako kwestie, ryzyka czy zagrożenia społeczne, jest utrwalone w dyskursie publicznym: naukowym, medialnym, politycznym.

Literatura przedmiotu prezentuje wiele definicji problemu społecznego – od stanowisk obiektywnych, poprzez subiektywne, do mieszanych, dowodząc, że jest to pojęcie niejednoznaczne, jak zresztą wiele innych pojęć w naukach społecznych. Przegląd tych stanowisk wskazuje, że bardziej lub mniej koncentrują one uwagę na zaliczanych do konstytutywnych cechach kategorii, tzn. podnoszą, że jest to zjawisko uważane przez grupę jako niepożądane, zagrażające jej funkcjonowaniu, porusza znaczną liczbę ludzi, a jednocześnie jest możliwe do

* Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, e-mail: leder@interia.pl

przewyciężenia poprzez zbiorowe działania podejmowane w celu ograniczania jego skali (rzadziej zlikwidowania), eliminowania przyczyn i negatywnych skutków.

Zagadnienie problemów społecznych ma charakter interdyscyplinarny, tzn. dla zrozumienia istoty owych problemów, poza ogólną socjologiczną refleksją teoretyczną czy z obszaru polityki społecznej, konieczne jest sięganie do wiedzy z innych dziedzin bezpośrednio dotyczących konkretnego zjawiska. Trudno bowiem orzekać na przykład o bezrobociu i ubóstwie – nie sięgając także do wiedzy ekonomicznej, o niepełnosprawności i chorobach społecznych – nie wykorzystując wiedzy z obszaru medycyny, a o przestępczości – nie odnosząc się do prawa karnego i kryminologii. Zdaniem Paula Hortona i Gerarda Leslie, autorów *The Sociology of Social Problems* (Horton, Leslie 1974), jednego z pierwszych opracowań porządkujących teoretyczne podstawy analizy problemów społecznych, socjologia w refleksji nad nimi oferuje szczególne ramy odniesienia. Wydzielona dzisiaj jako subdyscyplina socjologia problemów społecznych cechuje się wyraźnym połączeniem refleksji teoretycznej z praktyką społeczną, choć podkreśla się utrzymującą się nadmierną koncentrację uwagi na kontekstach teoretycznych i diagnozie tych zjawisk.

Mimo celowo i świadomie podejmowanych działań (w formie różnorodnych interwencji i strategii), zakłócenia w życiu społecznym – określane jako problemy społeczne – są jego trwałą cechą, występują powszechnie, choć ich nasilenie i specyfika są pochodną etapu rozwoju i makrostrukturalnych warunków życia danej struktury. Jednocześnie dynamika i postępująca złożoność życia społecznego powodują, że wprawdzie niektóre takie dolegliwości społeczne minimalizują się, rzadko zanikają (np. praca dzieci), to jednak dotychczasowe problemy społeczne zwykle zyskują nowe aspekty, a nadto pojawiają się kolejne niepokojące obszary życia społecznego, np. cyberprzemoc.

Przedkładamy Państwu 62 numer czasopisma „Folia Sociologica” obejmujące siedem artykułów dotyczących w zdecydowanej większości diagnozy nowych aspektów, rzec by można, tradycyjnych problemów społecznych, a mianowicie: trudności w dostępie do rynku pracy, niepełnosprawności, narkomanii, przestępczości i sieroctwa społecznego, ze wskazaniem na ich cechy i konteksty charakterystyczne dla współczesnego społeczeństwa, głównie polskiego.

Dwa pierwsze teksty dotyczą rynku pracy młodych Polaków, który – podobnie jak w innych krajach – cechuje się gorszym dostępem do zatrudnienia ludzi młodych w porównaniu z przedstawicielami starszych roczników. Jednocześnie stosunek do pracy współczesnego młodego pokolenia przejawia się w kształtujących się nowych prawidłowościach, zarówno w odniesieniu do ich indywidualnych postaw, jak i systemowych działań stanowiących wsparcie w ich dostosowaniu do wymogów rynku pracy. Refleksja dotyczy dwóch odmiennych kategorii ludzi młodych: studentów i młodych bezrobotnych. Pierwszy z tych artykułów, noszący tytuł *Praca podczas studiów i jej wpływ na zmianę w rolach studenta*

uniwersytetu. *Zarys problemu*, autorstwa Marii Zielińskiej, podejmuje problem pracy zarobkowej współczesnych studentów. Łączenie aktywności zawodowej i ekonomicznej z nauką na poziomie wyższym – jak dowodzi Autorka – stało się normą w polskiej rzeczywistości, a postawy takie warunkują: z jednej strony – chęć poprawy własnej sytuacji ekonomicznej osoby studiującej (nierzadko w celu opłacenia studiów), z drugiej – uzyskanie doświadczenia zawodowego, którego oczekują pracodawcy wobec absolwentów także uczelni wyższych. Podjęte analizy poszukują odpowiedzi na ważne pytanie o łączenie roli studenta i pracownika, tzn. czy i w jakim zakresie praca podczas studiów oddziałuje na podstawową rolę i inne role społeczne pełnione przez studenta.

Drugi z tych tekstów, autorstwa Ewy Giermanowskiej, zatytułowany *Wsparcie młodzieży zagrożonej wykluczeniem z rynku pracy i bezrobotnej. Refleksje na marginesie działalności Ochotniczych Hufców Pracy*, podejmuje problem adekwatności i skuteczności wsparcia społecznego tej kategorii osób odznaczających się zwiększonym zagrożeniem bezrobociem, których dostęp do zatrudnienia jest szczególnie trudny i które wymagają wsparcia w postaci działań zinstytucjonalizowanych. Waleorem opracowania jest koncentracja uwagi na działaniach Ochotniczych Hufców Pracy – organizacji funkcjonującej w Polsce od dawna, ale stosunkowo mało znanej socjologom, jak we wstępie podkreśla Autorka, choć stanowiącej ważny instrument w polityce publicznej państwa wobec młodzieży zagrożonej marginalizacją i wykluczeniem społecznym oraz bezrobotnej. Autorka – ekspert w problematyce bezrobocia młodzieży w Polsce – konstatuje na podstawie podjętych analiz, w tym założeń europejskiej polityki młodzieżowej dotyczącej edukacji i rynku pracy oraz nowych modeli zarządzania publicznego i współzrządzenia publicznego, że konieczne są: kompleksowe podejście i zindywidualizowane formy wsparcia w procesie aktywizacji zawodowej grup młodzieży narażonych na marginalizację i wykluczenie z rynku pracy oraz bezrobotnej, tzn. uwzględniające ich potrzeby, możliwości, aspiracje, stan zdrowia i zobowiązania.

Artykuł dwóch autorów amerykańskich z Uniwersytetu w Arkansas, Jonathana Langnera i Anny Zajicek, pt. *Social Construction of drug policies and target populations: U.S. policy and media discourse*, dotyczący relacji między przekazem medialnym a polityką publiczną wobec zjawiska narkomanii, koncentruje uwagę na dyskursie wokół dostępności do marihuany, która po długiej, ponadpięćdziesięcioletniej przerwie staje się znowu przedmiotem publicznej dyskusji. Teoretyczne ramy analiz strategii stosowanych w tym dyskursie stanowi podejście konstrukcjonistyczne, które pozwala ujawnić różnice w formułowanych stanowiskach w kontekście grup/populacji zainteresowanych problemem.

Problematykę przestępczości podejmuje Andrzej Kacprzak w artykule pt. *Współczesne aspekty resocjalizacji przestępców w wybranych krajach europejskich*. W analizach przestępczości coraz więcej miejsca poświęca się współcześnie zagadnieniom: wykluczania społecznego przestępców, ich powrotu do społeczeństwa po zakończeniu kary izolacji więziennej i przeciwdziałania zjawisku

recydywy. Mimo dynamicznego w ostatnich latach rozwoju badań dotyczących tych zagadnień oraz postępu w systematyzowaniu barier i szans na powrót byłych więźniów do aktywności przestępczej, praktykowane we współczesnych społeczeństwach demokratycznych rozwiązania zapobiegające reprodukcji przestępczości budzą wiele dyskusji. Walorem opracowania jest zastosowana analiza porównawcza. Autor dokonuje przeglądu innowacyjnych rozwiązań w zakresie resocjalizacji przestępców w wybranych ośmiu krajach europejskich (Wielkiej Brytanii, Francji, Niemczech, Hiszpanii, Szwecji, Norwegii, Finlandii i Danii), które dowodzą współczesnej tendencji do liberalizowania polityki karnej.

Wspólną cechą rozważań zaprezentowanych w dwóch kolejnych tekstach: Grażyny Mikołajczyk-Lerman *Dzieciństwo z niepełnosprawnością – problem realizacji praw dziecka niepełnosprawnego w praktyce społecznej* i Patrycji Chrzanowskiej *Uznaniowość i niespójność jako potencjalne źródła nierówności społecznych w procesie usamodzielnienia osób opuszczających socjalizacyjne placówki oświatowo-wychowawcze*, jest podmiotowa perspektywa w analizie – „starego” (jak podkreśla Autorka pierwszego z tych artykułów) problemu niepełnosprawności, oraz prezentowanego przez drugi z tekstów – problemu sieroctwa społecznego. Ramy analiz w pierwszym opracowaniu stanowi podejście oparte na prawach człowieka, akcentujące podmiotowość dziecka jako obywatela i przysługujące mu prawa. Dla orzekania o sytuacji młodych niepełnosprawnych i podejmowania różnych działań, konstatuje Autorka, ważne jest liczenie się z ich opinią o rozwiązaniach stosowanych w edukacji, służbie zdrowia i polityce społecznej. W oparciu o badania własne Autorka analizuje specyficzne trudności dziecka niepełnosprawnego i jego rodziny, które wskazują na problematyczną realizację praw im przynależnych. Drugie z opracowań jest przeglądem wyników wybranych badań nad działaniami stosowanymi w procesie usamodzielniania się wychowanków opuszczających placówki opiekuńczo-wychowawcze typu socjalizacyjnego. Autorka wskazuje na rozbieżności występujące w tym zakresie między regulacjami prawnymi i działaniami praktycznymi, skutkujące nawet pogorszeniem sytuacji życiowej wychowanków opuszczających instytucjonalną pieczę zastępczą.

Tom zamyka artykuł Tatiany Kanasz pt. *Problematyka emocji w zachowaniach prospołecznych w świetle wybranych teorii społecznych i badań empirycznych*. Rozważania w nim zawarte nie koncentrują się na wybranym problemie społecznym i jego nowych kontekstach, ale na działaniach podejmowanych przez trzy kluczowe organizacje pozarządowe w Polsce: Fundację Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Caritas Polska oraz Polski Czerwony Krzyż, które realizują zadania pomocowe poprzez aktywność wolontariuszy i darczyńców. Nowatorskim podejściem w analizach ich działalności jest połączenie perspektywy socjologii emocji i konstruktywistycznej perspektywy problemów społecznych. Konkludując, Autorka stawia ważną hipotezę, że współczesne problemy społeczne wymagają wykazania nowych emocji społecznych – obok tradycyjnej litości,

współczucia czy empatii, niezbędne jest włączenie podmiotowego traktowania adresatów pomocy.

Zaproponowane w tomie analizy, autorstwa zarówno doświadczonych badaczy tych zjawisk, jak i młodych ich eksploratorów, ujawniają, że skuteczność działań na rzecz rozwiązywania i łagodzenia kluczowych problemów społecznych wymaga stosowania nowych perspektyw w ich diagnozowaniu, m.in. podejść: konstruktywistycznego, podmiotowego i inkluzywnego.

Bibliografia

Comte A. (1838), *Podstawy filozofii pozytywnej*

Horton P., Leslie G. (1974), *The Sociology of Social Problems*, Englewood Cliffs, New York